

Witold Rakowski

Wpływ przyrostu naturalnego i salda migracji stałych ludności na wzrost liczby mieszkańców Płocka w latach 1946-2015

The impact of the natural growth and permanent migration balance on the increase of the population of the city of Plock in 1946-2015

Streszczenie: W artykule autor analizuje przyrost naturalny i migracje ludności Płocka i omawia ich wpływ na wzrost ludności miasta. Udowadnia, że w poszczególnych podokresach zmieniało się ich znaczenie w przyroście rzeczywistym ludności. Najwyższy przeciętny roczny przyrost mieszkańców następował w okresie intensywnego uprzemysławiania (1956-1975) oraz w okresie początkowego pełnienia funkcji wojewódzkiej (1976-1989) przez miasto. Po utracie tych funkcji i zmianie sytuacji demograficznej w kraju od 1999 r. miasto powoli traci mieszkańców na skutek malejącego przyrostu naturalnego i przewagi odpływu ludności nad napływem. Jednocześnie w strefie podmiejskiej Płocka, jak i innych miast w kraju, następuje wzrost liczby mieszkańców.

Słowa kluczowe: ruch naturalny ludności, migracje, przyrost rzeczywisty

Summary: Author of the article analyzes the natural growth and migrations of Plock's population and discusses their impact on the population growth in the city. He proves that in respective sub-periods their significance changed in the real growth rate of the population. The highest average annual growth in the number of the inhabitants occurred during intensive industrialization (1956-1975) and at the

beginning of the voivodeship function of the city (1976-1989). After these functions have been lost, and the demographic situation in Poland has changed since 1999, the city slowly loses its inhabitants due to a decline in natural growth and the predominance of population's outflow over inflow. Yet, at the same time, the number of inhabitants in the suburbs of Płock, as well as of other Polish cities, increases.

Keywords: natural movement of the population, migrations, real increase

Wstęp

Płock chlubiący się bardzo bogatą historią, która opisana jest w licznych publikacjach¹, jak dotychczas nie doczekał się analizy niebywałej dynamiki wzrostu liczby mieszkańców w latach 1960-1998. Niewiele jest miast w Polsce (Bełchatów, Głogów, Jastrzębie Zdrój, Konin, Lubin, Polkowice, Tarnobrzeg) o tak wysokim tempie wzrostu liczby mieszkańców, jakim charakteryzował się w owym czasie Płock. Ponadto żadne z wymienionych powyżej nie osiągnęło 131 tys. mieszkańców² w 1998 r. Uczynił to tylko Płock, który pod względem liczby mieszkańców zajmował w 2015 r., wraz z Elblągiem, 32 miejsce w kraju. Tak szybki rozwój demograficzny Płocka możliwy był dzięki zapoczątkowanemu w końcu lat 50. XX wieku procesowi uprzemysłowienia oraz rozpoczętemu w połowie 1975 r. awansowi administracyjnemu Płock stał się ośrodkiem wojewódzkim oraz ważnym ośrodkiem oddziaływania i ciążenia.

Rozwój ludności Płocka możliwy był dzięki napływowi ludności³, która odmładzając zasiedziałe społeczeństwo, przyczyniała się do wzrostu przyrostu naturalnego ludności. Jednak głównym składnikiem wpływającym na powiększenie liczby mieszkańców do końca 1992 r. było dodatnie saldo migracji stałych. Znaczenie tego salda zmalało w trakcie żywołowych przemian polityczno-gospodarczo-społecznych, jakie przeżywała Polska od 1989 r. Niemniej jednak do 1998 r. saldo przemieszczeń ludności Płocka wciąż jeszcze było dodatnie, ale w przyroście rzeczywistym

¹ Por. Artykuły zamieszczone w „Notatkach Płockich”, „Roczniku Towarzystwa Naukowego Płockiego” oraz zawarte tam odnośniki do źródeł.

² Łącznie z osobami czasowo zameldowanymi. Liczba stałych mieszkańców wynosiła 125,5 tys.

³ Patrz odnośnik 1.

tym miasta jego znaczenie malało na rzecz przyrostu naturalnego. Wraz z utratą z końcem 1998 r. przez Płock roli ośrodka wojewódzkiego, a zwłaszcza zmianą sytuacji demograficznej w kraju zaczyna się regres miasta⁴, o czym świadczy ujemne saldo przemieszczeń.

W artykule pragnę więc udowodnić, że w poszczególnych okresach rozwoju miasta zmieniało się znaczenie salda migracji, ale udział ludności napływowej w ogólnej liczbie mieszkańców był dominujący, ponieważ część mieszkańców urodzonych w mieście, zmieniła miejsce zamieszkania.

Całość opracowania składa się z kilku części. Wynika to częściowo z istniejących podziałów administracyjnych kraju, a częściowo także z braku kompletnych danych dotyczących przyrostu naturalnego i migracji ludności w okresie 1947-1975. Można sądzić, że sama przynależność danego miasta do takiego, a nie innego województwa nie powinna wpływać na jego rozwój demograficzny, wszak nie zmienia się jego położenie geograficzne. Z pewnością jednak na rozwój wpływa rodzaj funkcji administracyjnej, jakie miasto (również wieś) pełni, a także ustrój polityczny. Dlatego, kiedy w Polsce w latach 1975 (od 1 czerwca) - 1998 funkcjonowało 49 województw, w tym również województwo płockie, okres ten podzielono na czasy Polski Ludowej (umownie do końca 1989 r.) i żywiłowo rozwijającej się gospodarki rynkowej w nowym ustroju kapitalistycznym (1990-1998), kiedy Płock ciągle pełnił funkcje wojewódzkie i z początkiem 1999 r. przestał pełnić rolę ośrodka wojewódzkiego, dlatego okres ten potraktowano jako szczególnie w rozwoju demograficznym miasta. Pragnę jeszcze zwrócić uwagę czytelnikowi, że w opracowaniach historycznych ważne wydarzenia ilustrowane są datami, niekiedy także liczbami (np. ilu żołnierzy w danej bitwie brało udział z jednej i z drugiej strony). Opis takich wydarzeń zależy (jeśli bezpośrednio w tych wydarzeniach autor nie brał udziału) od odpowiednich dokumentów, jakimi autor dysponuje i od stanu jego ogólnej wiedzy historycznej. Chcę przez to powiedzieć, że autor w tym zakresie ma pewną swobodę w ocenie tych zdarzeń. W prezentowanym opracowaniu zaliczanym do demografii zmuszeni jesteśmy posługiwać się liczbami, które ilustrują pewne zjawiska i procesy, ale dokładnie nie

⁴ Przypomnieć należy, że od 1990 r., kiedy Polska osiągnęła 38 mln mieszkańców jej stan prawie się nie zmienił do 2015 r. Wobec nikłego przyrostu naturalnego w Polsce i przy ujemnym saldzie migracji z zagranicą, przyrost rzeczywisty ludności w jednych gminach (miastach) musi się odbyć kosztem innych gmin.

jesteśmy w stanie ich wyjaśnić. Na przykład, dlaczego z roku na rok spada liczba zawieranych związków małżeńskich czy liczba urodzeń, by w następnym roku wzrosnąć. Czy wpływ mają na to pewne wydarzenia historyczne? Wydaje się że tak, czyli między historią polityczną, gospodarczą a demografią zachodzą obopólne związki. Decyzja o budowie zakładów petrochemicznych w Płocku w drugiej połowie lat 50. XX wieku wpłynęła na rozwój demograficzny miasta, na przemiany społeczno-zawodowe ludności i dostarczyła historykom, socjologom, ekonomistom, demografom nowego interesującego materiału do rozważań i nowych refleksji⁵. Ponadto decyzje polityczne z lat 70. oraz lat 90. o nowym podziale administracyjnym miały wpływ na rozwój regionalny kraju. Ta pierwsza wpłynęła pozytywnie na rozwój Płocka oraz innych podobnych miast, ta druga negatywnie. Ale przecież zdarzenia i procesy, które miały miejsca w otoczeniu bliższym Płocka, w makroprzestrzeni też wpływały na przebieg procesów demograficznych w mieście. Opis tych procesów bez podawania czy odwoływania się do liczb zawartych w tabelach jest niemożliwy. Bo właśnie liczby odzwierciedlają skalę zaistniałych procesów ludnościowych w Płocku w okresie ostatnich 70 lat.

Niniejszy artykuł ma po części również walor historyczny, wszak cofa się do czasów nieistniejącego już ustroju socjalistycznego. Procesy demograficzne, które zachodziły w owym czasie znajdują swoje odzwierciedlenie współcześnie. Większość ludzi urodzonych przed 1960, a tym bardziej przed 1980 r. żyje współcześnie, przekazując nowemu pokoleniu wiedzę już historyczną z czasów Polski Ludowej.

Rozwój ludności Płocka w latach 1946-1975

Tak, jak wiele innych miast w Polsce, tak również Płock został poddany w latach 1956-1975 procesom uprzemysłowienia⁶, co wiązało się z budową nie tylko zakładów przemysłowych, lecz także z rozwojem budownictwa mieszkaniowego i infrastruktury komunalnej, technicznej, społecznej. W wyniku realizacji tych inwestycji rosło zapotrzebowanie na

⁵ Porównaj interesujące studium Barbary Trzczińskiej dotyczące Płocka, Lubina, Chełma pt. *Oddziaływanie inwestycji wiodącej na zatrudnienie w zakładach przemysłowych w ośrodkach intensywnie uprzemysławianych*, Polska Akademia Nauk, Komitet Badań Rejonów Uprzemysławianych, PWN, Warszawa 1988. W książce tej zawarta jest bibliografia dotycząca Płocka.

⁶ Por. Witold Rakowski, *Uprzemysłowienie a proces urbanizacji*, PWE, Warszawa 1980.

pracowników o różnych kwalifikacjach. Ze względu na to, że miejscowe zasoby pracy były niewystarczające następowały dojazdy do pracy z okolicznych terenów⁷, a także wzrastał napływ ludności. Jeżeli w latach 1946-1960 liczba mieszkańców Płocka powiększyła się o 13 tys., to w następnym okresie (też 15 lat) do 1975 r. prawie o 44 tys. Tak duży wzrost liczby mieszkańców spowodowany był napływem, który też przyczynił się do wzrostu współczynnika przyrostu naturalnego, wpłynął na zmianę struktury płci, wieku, wykształcenia, źródeł utrzymania. W sumie liczba mieszkańców Płocka zwiększyła się z 31 tys. w 1946 r. do prawie 88 tys. w 1975 r. (tab. 1.). Na tle pozostałych miast na prawach powiatu, według statusu obowiązującego od 1999 r., wzrost potencjału demograficznego Płocka był imponujący. Składnikami tego wzrostu było głównie dodatnie saldo migracji stałych ludności, a w niewielkim stopniu przyrostu naturalnego.

Tabela 1. Liczba ludności Płocka w latach 1948-2015 na tle niektórych miast województwa mazowieckiego na prawach powiatu

Lata	Płock	Siedlce	Ostrołęka
1946	30961	25697	9279
1950	35559	25505	10409
1955	37481	28800	11400
1960	44000	32587	15216
1965	54952	35977	17844
1970	72165	39201	22160
1975	87827	44285	28040
1980	102548	54821	38027
1985	114744	64974	44097
1990	123398	71963	50737
1995	127174	74575	54162
2000	130830	76667	55818
2005	127461	77056	53831
2010	126061	77392	53710
2015	121705	76900	52600

Źródło: opracowanie własne na podstawie:

- *Ludność i zasoby mieszkaniowe w latach 1946-1974 według podziału administracyjnego kraju z 1 czerwca 1975 r.*, GUS, Warszawa 1976
- *Statystyka miast i osiedli 1945-1965*, GUS, Warszawa 1967
- *Rocznik Demograficzny z lat 1976-2016*, GUS

⁷ Por. Michał Olędzki, *Dojazdy pracownicze do Płocka w latach 1960-1965*, „Notatki Płockie” 1981 nr 3/108 i nr 1/110 z 1982 r.

Udział % salda przemieszczeń w przyroście rzeczywistym w poszczególnych okresach przedstawiał się następująco:

1947-1950	65,5
1951-1955	x
1956-1960	56,0
1961-1965	75,9
1966-1970	83,3
1971-1975	74,5

Poza okresem stagnacji gospodarczej Płocka w latach 1951-1955, kiedy o przyroście rzeczywistym ludności przy występującym ujemnym saldzie migracji, decydował przyrost naturalny, w pozostałych okresach zdecydowanie dominowało saldo migracji (tab. 2.). Dla całego okresu 30-letniego udział salda przemieszczeń w przyroście rzeczywistym wynosił 70,4%.

Okres lat 1956-1975 był więc bardzo pomyślny w rozwoju demograficznym Płocka. Jego rosnący potencjał demograficzny przyczyniał się do powiększania zasobów pracy, a te z kolei przyciągały nowe inwestycje, które tworzyły miejsca pracy, a one zachęcały migrantów do stałego zamieszkania w Płocku. Mamy więc do czynienia ze splotem różnych zdarzeń wzajemnie sprzężonych, nadających miastu nowe impulsy rozwojowe.

Przyrost naturalny i migracje ludności Płocka w latach 1976-1989

Od 1976 r. dysponujemy dokładnymi danymi uzyskanymi w Głównym Urzędzie Statystycznym (GUS) dotyczącymi ruchu naturalnego i przemieszczeń stałych ludności do i z Płocka. Z dniem 1 czerwca 1975 r. Płock stał się miastem wojewódzkim. Fakt ten spowodował, że obok funkcji miastotwórczej⁸, jaką spełniał przemysł coraz większego znaczenia nabierały usługi, ponieważ miasto prócz obsługi własnych mieszkańców świadczyło niektóre usługi dla ludności swojego województwa, czyli dla około 488 tys. Stąd też nastąpił dynamiczny rozwój komunikacji autobusowej, która była czynnikiem integrującym miasto ze

⁸ Por. Kazimierz Dziewoński, Marek Jerczyński, *Charakterystyka statystyczna miast. Funkcje dominujące*, GUS, Warszawa 1977.

swym zapleczem administracyjnym. Dodatkowe impulsy rozwojowe sprzyjały utrzymaniu się na wysokim poziomie zawieranych związków małżeńskich, urodzeń, przyrostu naturalnego oraz napływowi ludności. Liczba zawieranych związków małżeńskich oscylowała w granicach 741 w 1976 r., 999 w 1984 r. i 924 w 1989 r. Liczba urodzeń była najwyższa w 1984 r. (tak jak zawartych małżeństw), a najniższa w 1989 r. Różnica między maksymalnymi urodzeniami a minimalnymi wynosiła 395 dzieci, czyli była o 23,6% niższa. Z kolei liczba zgonów wzrastała wraz z rosnącą liczbą mieszkańców (od 603 do 923). W wyniku przebiegu tych zjawisk przyrost naturalny najwyższy w 1978 r., już w 1989 r. był dwukrotnie niższy (tab. 3.). W sumie jednak w powyższym okresie lat 1976-1989 dzięki przyrostowi naturalnemu liczba mieszkańców Płocka powiększyła się o 14307 osób.

Tabela 2. Przyrost naturalny i saldo migracji ludności Płocka w latach 1947-1975 (szacunek)

Lata	Przyrost naturalny		Saldo migracji	Przyrost rzeczywisty	Typ rozwojowy	
	w ‰	w liczbach absolutnych				
		Przeciętnie rocznie				Razem
1947-1958	12	396	1584	3014	4598	C
1951-1955	16	576	2880	-958	1922	A
1956-1960	14	574	2870	3649	6519	C
1961-1965	11	528	2640	8312	10952	C
1966-1970	9	576	2880	14333	17213	C
1971-1975	10	800	4000	11662	15662	C
Razem	X	X	16854	40012	56866	C

Źródło: opracowanie własne na podstawie:

- *Statystyka miast i osiedli 1945-1965*, GUS, Warszawa 1967

- *Rocznik statystyczny powiatów 1972*, GUS, 1972

Ze względu na rosnącą liczbę mieszkańców miasta, liczby absolutne nie do końca odzwierciedlają istotę zmian, dlatego w literaturze geograficznej i demograficznej odnosi się je do tysiąca mieszkańców. Z danych zawartych w tab. 3. widać niewielki spadek współczynnika zawieranych małżeństw (maksimum w 1982 r., a więc w roku stanu

wojennego, minimum przypadło na 1988 r.; różnica 1,81 punktu). Również współczynnik zgonów, po niewielkich wahnięciach, utrzymywał się na poziomie około 7,5‰ i był najniższy w latach 1977-1982. Największe zmiany zaszły we współczynniku urodzeń i przyrostu naturalnego. Współczynnik urodzeń zmalał aż o 7,52 punktu (z 20,12‰ w 1976 r. do 12,60‰ w 1989 r.), a współczynnik przyrostu naturalnego o 8,46 punktu (z 13,37‰ w 1978 r. do 4,91‰ w 1989 r.). W porównaniu z danymi dotyczącymi wszystkich miast w Polsce, na niższym poziomie w Płocku kształtował się współczynnik zgonów (młodsza generacja), a na wyższym urodzenia i przyrost naturalny (wykresy 1 i 2). Napływ ludności do Płocka w latach 1976-1989 znacznie przewyższał liczbę urodzeń i oscyłował w granicach od 1863 osób w 1987 r. do 3574 w 1979 r.. Odpływ z kolei do 1982 r. dwukrotnie przekraczał liczbę zgonów. Od 1983 r. zmniejszała się liczba osób odpływających, a jednocześnie wzrastała liczba zgonów, która w 1989 r. przewyższała już nieco liczbę osób odpływających (por. tab. 3. i 4.). W rezultacie takiego przebiegu procesów demograficznych saldo migracji do 1980 r. (z wyjątkiem 1978) przewyższało liczbę przyrostu naturalnego. Od 1981 r. (z wyjątkiem 1988 i 1989) sytuacja była odwrotna, albowiem zaistniały korzystne warunki sprzyjające wzrostowi przyrostu naturalnego w postaci zwiększenia zasiłków na dzieci i przedłużenia urlopów macierzyńskich. Natomiast w sferze gospodarczej nastąpił zastój, a w niektórych latach nawet regres, stąd nie było większego natężenia przemieszczeń ludności. Biorąc pod uwagę cały okres lat 1976-1989, napływ znacznie przewyższał odpływ ludności, dlatego saldo dodatnie było porównywalne z wielkością przyrostu naturalnego (por. tab. 3. i 4.). Stąd też Płock w owym czasie zwiększył stan mieszkańców aż o 31776 osób.

Ruch naturalny i migracje ludności Płocka w nowych warunkach ustrojowych i demograficznych

Między rokiem 1990 a 1999 statystycznie przybywało w Polsce jeszcze około 100 tys. mieszkańców. Faktycznie jednak stan ludności nie przekraczał 37,5 mln, ponieważ co najmniej 0,5 mln osób przebywało poza granicami kraju, czekając na bieg wydarzeń politycznych i gospodarczych. Od 1990 r. stan statystyczny ludności w Polsce nie ulega

zmianie⁹. Oznacza to, że jeżeli następuje jakikolwiek przyrost rzeczywisty ludności w jednostce osadniczej „x”, to musi nastąpić ubytek mieszkańców w jednostce „y”. Do 1990 r. taka sytuacja nie musiała występować, albowiem odływ migracyjny mógł być rekompensowany przyrostem naturalnym¹⁰.

Tabela 3. Ruch naturalny ludności Płocka w latach 1976-1989

Lata	W liczbach absolutnych				Na 1000 mieszkańców			
	Małżeństwa	Urodzenia	Zgony	Przyrost nat.	Małżeństwa	Urodzenia	Zgony	Przyrost nat.
1976	741	1811	663	1148	8,23	20,12	7,37	12,75
1977	794	1824	607	1217	8,63	19,82	6,60	13,22
1978	762	1892	635	1257	8,11	20,12	6,75	13,37
1979	877	1880	639	1241	9,0	19,28	6,55	12,73
1980	882	1848	725	1123	8,73	18,30	7,18	11,12
1981	907	1706	665	1043	8,80	16,58	6,46	10,12
1982	967	1879	727	1152	9,12	17,72	6,86	10,86
1983	976	1908	836	1072	8,79	17,19	7,53	9,66
1984	999	1981	814	1167	8,84	17,53	7,20	10,33
1985	932	1881	867	1014	8,17	16,50	7,60	8,90
1986	885	1728	837	891	7,69	15,03	7,29	7,74
1987	928	1583	897	686	7,93	13,52	7,67	5,85
1988	863	1610	904	706	7,31	13,64	7,66	5,98
1989	924	1513	923	590	7,70	12,60	7,69	4,91
Razem	12437	25046	10739	14307	X	X	X	X

Źródło: opracowanie własne na podstawie materiałów Departamentu Demografii GUS.

Tymczasem Płock w latach 1990-1998 wzbogacił się o 4096 osób w wyniku przyrostu naturalnego i o 4826 osób na skutek uzyskania dodatniego salda migracji. Liczba urodzeń wciąż przekraczała 1260

⁹ Przy czym należy pamiętać, że od 2005 r. około 2 mln Polaków przebywa czasowo poza granicami kraju (głównie Niemcy, Wielka Brytania, Holandia, Irlandia, Norwegia).

¹⁰ Patrz końcowa część artykułu.

dzieci rocznie, ale przy powolnym wzroście zgonów przyrost naturalny przekraczający do 1994 r. 500 dzieci zmalał do poniżej 300 w 1998 r. (tab. 5.). W przeliczeniu na tysiąc mieszkańców malał współczynnik zawieranych związków małżeńskich, urodzeń i przyrostu naturalnego, a utrzymywał się na podobnym poziomie współczynnik zgonów (wykres 1). Zmiana ustroju politycznego i gospodarczego, w przypadku Płocka, raczej nie wywarła negatywnych skutków w przyroście naturalnym. Jego zmniejszanie się było spowodowane ogólnymi tendencjami, jakie zachodziły w Europie. To samo można powiedzieć o napływie i odpływie ludności. Napływ wciąż był większy od odpływu, ale relacja między nimi wraz z upływem lat pogarszała się, wobec czego saldo dodatnie jeszcze przekraczające 1000 osób w 1991 r. zmalało do 110 osób w 1998 r. (tab. 6.), ale dla całego tego okresu było względnie wysokie.

Tabela 4. Migracje stałe ludności do i z Płocka w latach 1976-1989

Lata	Napływ		Odpływ		Saldo		
	z kraju	z zagranicy	wewnętrzny	za granicę	wewnętrzne	z zewnątrz	ogółem
1976	3365	3	1491	-	1874	3	1877
1977	2788	2	1232	-	1556	2	1558
1978	2282	1	1762	-	520	1	521
1979	3571	3	1810	-	1761	3	1764
1980	3074	7	1502	-	1572	7	1579
1981	2242	2	1391	-	851	2	853
1982	2028	1	1497	-	531	1	532
1983	2479	-	1480	-	999	-	999
1984	2224	1	1359	-	865	1	866
1985	1947	1	1228	-	719	1	720
1986	1913	12	1263	3	650	9	659
1987	1863	-	1209	37	654	-37	617
1988	2203	10	1283	16	920	-6	914
1989	1920	6	906	10	1014	-4	1010
Razem	33899	49	19413	66	14486	-17	14469

Źródło: opracowanie własne na podstawie materiałów Departamentu Demografii GUS.

Należy to zawdzięczać przede wszystkim pełnionej wciąż funkcji wojewódzkiej, która powstrzymywała rozwój miasta. W 1998 r. miasto osiągnęło 131 tys. mieszkańców i od tego momentu następuje już zmniejszanie się liczby ludności. Co prawda w latach 1999 po utracie przez Płock funkcji wojewódzkiej liczba urodzeń wciąż przekraczała tysiąc dzieci, ale i liczba zgonów też przekraczała tysiąc. W efekcie do 2012 r. przyrost naturalny był znikomym, a od 2013 notowano już ubytek naturalny (tab. 7.), ponieważ liczba zgonów przewyższa liczbę urodzeń.

W odniesieniu do tysiąca mieszkańców w okresie 1999-2015 najbardziej zmalał współczynnik zawieranych małżeństw i przyrostu naturalnego, a nieco wzrósł współczynnik zgonów, przy zmieniających się z roku na rok współczynniku urodzeń. Utratę funkcji wojewódzkiej przez Płock odzwierciedlają doskonale migracje ludności. Od 1999 r. wyraźnie liczba osób odpływających przewyższa napływ. W pierwszych latach po utracie funkcji wojewódzkiej saldo ujemne stosunkowo liczbowo niewielkie, od 2004 r. przekraczało na ogół 500 osób (tab. 8.). Warto zwrócić uwagę na napływ z zagranicy i odpływ w tym kierunku. W latach 1976-1989 zarówno napływ, jak i odpływ był mało znaczący, ale saldo przemieszczeń było ujemne. W latach 1990-1998 zwiększył się zarówno napływ, jak i odpływ, w rezultacie saldo ujemne z zagranicą było minimalne. Wyraźne zwiększenie napływu z zagranicy i odpływu notuje się od 2006 r. po otwarciu rynku pracy przez niektóre państwa Unii Europejskiej. W wyniku powiązań migracyjnych z zagranicą Płock w latach 1976-2015 stracił 126 mieszkańców i należy domniemywać, że są to osoby młode nieznajdujące satysfakcjonującego pod względem wysokości wynagrodzenia zatrudnienia w Płocku. Omawiając migracje ludności, należy zwrócić uwagę na ich natężenie. Liczby absolutne napływu i odpływu wskazują co prawda na skalę przemieszczeń do i z miasta, ale przy zmieniającej się liczbie mieszkańców Płocka nie do końca odzwierciedlają zjawisko. Dopiero odniesienie napływu i odpływu do tysiąca mieszkańców wskazuje ich wpływ na społeczeństwo. Z wykresu 3. widać, że natężenie napływu było najwyższe w 1976 r. i w kolejnych latach ulegało zmianom z ogólną tendencją do zmniejszania się natężenia. Od 2000 r. natężenie napływu w porównaniu z 1976 r. było około czterokrotnie niższe, ponieważ wraz z końcowym etapem uprzemysławiania kraju skończył się okres dużych przemieszczeń ludności. Z kolei natężenie odpływu ludności z Płocka do 1980 r. było około dwukrotnie niższe od

natężenia napływu. W kolejnych latach różnica ta malała i od 1999 r. natężenie odpływu przewyższało nasilenie napływu (wykres 3.). Należy pamiętać, że nawet gdy będzie w kraju zastój gospodarczy, to i tak część ludności będzie migrować, ponieważ wchodzi tu w grę sprawy rodzinne (np. zawieranie związków małżeńskich), zawodowe, zdrowotne, ekologiczne, edukacyjne. Są to powody zmuszające ludność do zmiany miejsca zamieszkania. I tak przykładowo w Polsce na tysiąc mieszkańców miast napływ i odpływ w wybranych latach wyniósł:

	napływ	odpływ
1976	32,0	19,6
1980	27,3	18,1
1985	17,7	12,1
1990	14,7	9,9
1995	10,1	9,0
2000	9,6	10,4
2005	10,1	12,0
2010	9,9	12,0
2015	9,4	10,9

Tabela 5. Ruch naturalny ludności Płocka w latach 1990-1998

Lata	W liczbach absolutnych				Na 1000 mieszkańców			
	Małżeństwa	Urodzenia	Zgony	Przyrost nat.	Małżeństwa	Urodzenia	Zgony	Przyrost nat.
1990	828	1512	941	571	6,79	12,39	7,71	4,68
1991	779	1583	1016	567	6,28	12,77	8,19	4,58
1992	769	1467	1005	462	6,14	11,74	8,04	3,70
1993	705	1543	955	588	5,64	12,34	7,64	4,70
1994	752	1530	975	555	5,96	12,14	7,74	4,40
1995	727	1329	948	381	5,72	10,46	7,46	3,60
1996	700	1354	962	392	5,51	10,66	7,57	3,09
1997	757	1321	1014	307	5,89	10,28	7,89	2,39
1998	740	1293	1020	273	5,69	9,95	7,85	2,10
Razem	6757	12932	8836	4096	X	X	X	X

Źródło: jak w tab. 3.

Otóż, w porównaniu z migracjami ludności miejskiej ogółem w Polsce natężenie napływu do Płocka było wyższe w latach 1976-2005, zaś odpływu do 2005 r. niższe.

Według spisu ludności z grudnia 1988 r. na 120246 mieszkańców Płocka¹¹ 50,4% to ludność przybyła, w tym w latach 1971-1978 - 16,3%, w latach 1979-1998 - 13,7%. Pozostała część to jest 20,3% osiedliła się w Płocku przed 1970 r. Z kolei spis ludności z maja 2002 r. wykazał, że na 128361 mieszkańców Płocka 56368 to ludność przybyła (43,9%), z tego aż 70,4% to osoby w wieku 40 lat i więcej¹². Maleje więc udział ludności przybyłej w ogólnej liczbie mieszkańców. Na tym tle nasuwa się pytanie, czy w życie społeczno-gospodarcze miasta bardziej angażują się rodowici mieszkańcy czy przybysze?

Tabela 6. Migracje stałe ludności do i z Płocka w latach 1990-1998

Lata	Napływ		Odpływ		Saldo		
	z kraju	z zagranicy	wewnętrzny	za granicę	wewnętrzne	zewewnętrzne	ogółem
1990	1809	6	950	34	859	-28	831
1991	2331	18	910	19	1421	-1	1420
1992	1816	10	871	20	945	-10	935
1993	1293	20	997	13	296	7	303
1994	1269	22	941	31	328	-9	319
1995	1392	23	949	18	443	5	448
1996	1191	33	949	20	242	13	255
1997	1098	33	917	9	181	24	205
1998	1177	14	1062	19	115	-5	110
Razem	13376	179	8546	183	4830	-4	4826

Źródło: jak w tabeli 3.

Uwzględniając cały okres powojenny podzielię na poszczególne podokresy przeciętny roczny przyrost ludności w Płocku w wyniku przyrostu naturalnego i salda migracji wynosił:

¹¹ Por. *Migracje ludności w Polsce w latach 1979-1988*, GUS, Warszawa 1992, s. 131.

¹² *Podstawowe informacje ze spisów powszechnych. Miasto Płock*, WUS w Warszawie, 2003, s. 10.

	przyrost naturalny	saldo
1947-1975	581	1380
1976-1988	1022	1033
1990-1998	455	536
1999-2015	84	-414

Liczby te uzmysławiają zmieniające się wraz z upływem czasu znaczenie przyrostu naturalnego i salda migracji w przyroście rzeczywistym ludności Płocka.

Tabela 7. Ruch naturalny ludności Płocka w latach 1999-2015

Lata	W liczbach absolutnych				Na 1000 mieszkańców			
	Małżeństwa	Urodzenia	Zgony	Przyrost nat.	Małżeństwa	Urodzenia	Zgony	Przyrost nat.
1999	804	1166	1113	53	6,16	8,93	8,53	0,40
2000	834	1202	1053	149	6,39	9,21	8,07	1,14
2001	755	1105	967	138	5,85	8,56	7,50	1,06
2002	699	1092	1052	40	5,46	8,53	8,22	0,31
2003	737	1188	1002	186	5,76	9,28	7,83	1,45
2004	729	1137	1027	110	5,74	8,95	8,09	0,86
2005	735	1188	1041	147	5,78	9,35	8,20	1,15
2006	824	1298	1149	149	6,49	10,22	9,05	1,17
2007	885	1249	1172	77	6,97	9,83	9,23	0,60
2008	875	1375	1180	195	6,91	10,87	9,33	1,54
2009	833	1380	1189	191	6,58	10,91	9,40	1,51
2010	769	1286	1182	104	6,15	10,29	9,45	0,84
2011	667	1231	1116	115	5,35	9,93	9,00	0,93
2012	700	1285	1265	20	5,64	10,36	10,20	0,16
2013	577	1128	1191	-63	4,69	9,17	9,68	-0,51
2014	609	1146	1220	-74	4,97	9,35	9,96	-0,61
2015	553	1101	1209	-108	4,53	9,02	9,91	-0,89
Razem	6468	20557	19128	1429	X	X	X	X

Źródło: jak w tabeli 3.

Tabela 8. Migracje stałe ludności Płocka w latach 1999-2015

Lata	Napływ		Odpływ		Saldo		
	Z kraju	Z zagranicy	Wewnętrzny	Za granicę	Wewnętrzne	Z zewnątrz	Ogółem
1999	1229	8	1242	20	-13	-12	-25
2000	999	10	1150	21	-151	-11	-162
2001	1063	9	1124	4	-150	5	-56
2002	1078	10	1228	12	-322	-2	-152
2003	1066	8	1388	12	-634	-4	-326
2004	951	14	1585	15	-571	-1	-635
2005	935	18	1506	4	-455	14	-557
2006	1119	31	1574	59	-591	-28	-483
2007	1252	22	1843	52	-489	-30	-621
2008	950	30	1439	40	-405	-10	-499
2009	939	30	1344	24	-586	6	-399
2010	921	21	1507	20	-492	1	-585
2011	868	25	1360	21	-518	4	488
2012	783	17	1301	15	-533	2	-516
2013	863	15	1396	32	-464	-17	-550
2014	900	20	1364	31	-492	-11	-475
2015	857	20	1349	31	-492	-11	-503
Razem	16773	308	23700	413	-6927	-105	-7032

Źródło: opracowanie własne.

Podsumowanie

Dysponując danymi zawartymi w tabelach 3-8, można prześledzić kształtowanie się relacji między przyrostem naturalnym a saldem migracji w poszczególnych latach 1976-2015 i dokonać zarazem pod tym względem typologii miasta jako wyniku końcowego rozważań. Ponadto dysponując danymi o liczbie przyrostu naturalnego i saldzie migracji, można śledzić wzrost lub spadek liczby stałych mieszkańców Płocka. W rocznikach demograficznych GUS podaje się łączną liczbę mieszkańców wraz z czasowo przebywającymi (tab. 1.). Tymczasem liczba stałych mieszkańców podana w tab. 9-11 jest mniejsza o kilka tysięcy od danych GUS uwzględnionych w tab. 1. Uwaga ta jest istotna przy wyliczaniu współczynnika przyrostu naturalnego i natężenia migracji ludności. Otóż, obliczając współczynniki przyrostu naturalnego, odnoszono to do liczby mieszkańców ogółem (stan na koniec czerwca),

a więc z uwzględnieniem także osób czasowo zameldowanych, natomiast napływ i odpływ ludności odnoszono do tysiąca stałych mieszkańców.

Wracając do podstawowego wątku artykułu, warto przypomnieć, że w latach 1947-1975 wyraźnie w przyroście rzeczywistym ludności dominowało saldo migracji nad przyrostem naturalnym (z wyjątkiem lat 1951-1955). W okresie 1976-1989 w przeciągu 14 lat sytuacja w relacjach przyrost naturalny - saldo migracji zmieniała się niemal z roku na rok (tab. 9.). Ogólnie biorąc, w ciągu 6 lat saldo migracji przewyższało przyrost naturalny, a w pozostałych 8 latach sytuacja była odwrotna, przy czym większe zmiany występowały w saldzie migracji, a niewielkie w przyroście naturalnym. W sumie jednak dla całego tego okresu saldo migracji było porównywalne z wielkością przyrostu naturalnego. Podobnie sytuacja wyglądała w latach 1990-1998 z lekką przewagą salda migracji nad przyrostem naturalnym. W tym okresie przy zmniejszającym się przyroście naturalnym saldo migracji zmieniało się również z roku na rok, stąd też i przyrost rzeczywisty ulegał dużym zmianom (tab. 10.). Sytuacja w zakresie kształtowania się relacjom między przyrostem naturalnym a saldem migracji zmieniła się radykalnie od 1999 r. między innymi, dlatego że Płock stracił funkcje wojewódzkie. W okresie 1999-2015 tylko w dwóch latach zanotowano niewielki przyrost rzeczywisty ludności dzięki temu, że przyrost naturalny przewyższał ubytek migracyjny (tab. 11.). Od 2002 r. do 2012 r., mimo że przyrost naturalny był dodatni, następował ubytek rzeczywisty ludności, albowiem ujemne saldo migracji przewyższało dwu lub kilkakrotnie wielkość przyrostu naturalnego. Przyspieszenie zmniejszania liczby mieszkańców Płocka nastąpiło od 2013 r., kiedy to, prócz ubytku migracyjnego, notuje się także ubytek naturalny. Tak więc po fazie wzrostowej ludności Płocka do 2001 r. od tego momentu zachodzi proces zmniejszania się potencjału demograficznego miasta. Należy jednak z całą mocą podkreślić, że spadek ludności, jaki następuje w Płocku od 2001 r. nie jest powodowany tylko tym, że przestał pełnić funkcje wojewódzkie. Jest wiele innych miast w Polsce, które nie pełniły funkcji wojewódzkich, a następuje w nich ubytek mieszkańców. Przykładem mogą być nie tylko miasta Górnego Śląska, ale także Grudziądz liczący w 2000 r. 102 tys., a w 2015 r. 96 tys. mieszkańców. Przyczyny są głębsze. Tkwią one w ogólnych procesach demograficznych,

gospodarczych, jakie zachodzą w kraju, Europie i na świecie oraz w zmieniających się preferencjach ludności odnośnie wyboru miejsca zamieszkania. Otóż, znaczna część miast się wyludnia, ale w ich sąsiedztwie następuje wzrost liczby mieszkańców. Przykładowo w gminie Stara Biała graniczącej z Płockiem liczba mieszkańców w 1990 r. wynosiła 8570 w 2004 r. - 9323, a w 2015 r. - 11611 osób¹³. Przeto miasto należy współcześnie postrzegać szerzej jako pewien region (podregion) funkcjonalny.

Tabela 9. Znaczenie przyrostu naturalnego i salda migracji w przyroście rzeczywistym ludności Płocka w latach 1976-1989

Lata	W liczbach absolutnych			% udział salda w przyroście rzeczywistym	Ludność na koniec roku	Typ rozwojowy
	Przyrost naturalny	Saldo migracji	Przyrost rzeczywisty			
1976	1148	1877	3025	62,0	90851	C
1977	1217	1558	2775	56,1	93626	C
1978	1257	521	1778	29,3	95404	B
1979	1241	1764	3005	58,7	98409	C
1980	1123	1579	2702	58,4	101111	C
1981	1043	853	1896	45,0	103007	B
1982	1152	532	1684	31,6	104691	B
1983	1072	999	2071	48,2	106762	B
1984	1167	866	2032	42,6	108794	B
1985	1014	720	1734	41,5	110528	B
1986	891	659	1550	42,5	112078	B
1987	686	617	1303	47,3	113381	B
1988	706	914	1620	56,4	115001	C
1989	590	1010	1600	63,1	116601	C
Razem	14307	14469	28776	50,3	X	K

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych zawartych w tab. 3. i 4.

Dysponując danymi dotyczącymi przyrostu naturalnego i salda migracji, stosując nieco zmodyfikowaną metodę W. Webba¹⁴, można

¹³ *Rocznik Demograficzny 1991*, s. 31, Demografia), *Rocznik Demograficzny 2002*, s. 41, *Rocznik Demograficzny 2016*, s. 113.

¹⁴ Szerzej na ten temat patrz: Teresa Pakulska, Witold Rakowski, *Typologia województw z punktu widzenia rozwoju ludności w latach 1989-1993*, „Studia Demograficzne” nr 1(119), 1995.

prześledzić typ rozwojowy ludności Płocka w poszczególnych latach. I tak w latach 1947-1950, 1956-1975, 1990-1992 i 1995 r. Płock reprezentował typ C, to znaczy saldo migracji przewyższało przyrost naturalny. Ten typ rozwojowy jest bardzo korzystny. W latach 1951-1955 oraz 1999, 2001 Płock zaliczano do typu A, w którym przyrost naturalny przewyższał straty migracyjne. Wreszcie typ B, kiedy przyrost naturalny przeważał nad dodatnim saldem migracji występował w latach 1993-1994 i 1996-1998 (tab. 10.). Ten typ rozwojowy jest również korzystny. Z kolei najmniej korzystny jest typ rozwojowy G, który występował w latach 2013-2015 oznaczający, że ujemne saldo migracji przewyższa ubytek naturalny ludności. Również niekorzystny jest typ rozwojowy H, kiedy ubytek migracyjny jest większy od przyrostu naturalnego. Takie zjawisko występowało w Płocku w latach 2002-2012 i w 2000 r. (tab. 11.). W podziale na dłuższe okresy to w latach 1947-1975 i 1990-1998 występował typ C, a w latach 1976-1989 typ K oznaczający równowagę między przyrostem naturalnym a saldem migracji (tab. 9.). W ostatnim okresie 1999-2015 występował typ H. Poszczególne kombinacje typów rozwojowych przyczyniały się w różny sposób do powiększania liczby mieszkańców Płocka.

Tabela 10. Znaczenie przyrostu naturalnego i salda migracji w przyroście rzeczywistym ludności Płocka w latach 1990-1998

Lata	W liczbach absolutnych			% udział salda w przyroście rzeczywistym	Ludność na koniec roku	Typ rozwojowy
	Przyrost naturalny	Saldo migracji	Przyrost rzeczywisty			
1990	571	831	1402	59,3	118003	C
1991	567	1420	1987	71,5	119990	C
1992	462	935	1397	66,9	121387	C
1993	588	303	891	31,0	122278	B
1994	555	319	874	36,5	123152	B
1995	381	448	829	54,0	123981	C
1996	392	255	647	39,4	124628	B
1997	307	205	512	40,0	125140	B
1998	273	110	383	28,7	125523	B
Razem	4096	4826	8922	54,1	X	C

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych zawartych w tab. 5. i 6.

I tak przeciętny roczny przyrost rzeczywisty ludności w poszczególnych przedziałach czasowych przedstawiał się następująco:

1946-1955	724
1956-1975	2517
1976-1989	2035
1990-1998	991
1990-2015	-330 osób

Najbardziej korzystny dla Płocka z demograficznego punktu widzenia był okres lat 1956-1989, a najmniej korzystny XXI wiek, kiedy następował ubytek ludności.

Zakończenie

W warunkach nowej sytuacji demograficznej, jaka zaistniała w Polsce od 1999 r., kiedy to po raz pierwszy od 1946 r. zanotowano zerowy przyrost naturalny¹⁵, a w latach następnych notowano ubytek naturalny lub minimalny przyrost, trudno się spodziewać przyrostu rzeczywistego ludności. Tym bardziej, że niemal w całym okresie powojennym Polska notuje ujemne saldo migracji z zagranicą. W takiej sytuacji - jak już wcześniej wzmiankowano - tylko nieliczne jednostki osadnicze mogą się wzbogacać w ludności¹⁶, ale to musi się odbywać kosztem innych terenów. W tej sytuacji Płock ma nikłe szanse na wzrost liczby mieszkańców. Raczej należy się spodziewać dalszego ubytku.

Łącznie zaistnieć nowe impulsy rozwojowe, które nie tyle by przyciągały nowych mieszkańców, bo to jest warunek trudny do spełnienia w okolicznościach zaostrej się konkurencji w przyciąganiu nowych inwestorów, lecz powstrzymywały dotychczasowych mieszkańców Płocka przed zmianą miejsca zamieszkania. Można też na problem zmniejszania się liczby ludności w Płocku spojrzeć z innej strony. Mianowicie stworzona przez władze miasta infrastruktura będzie służyć mniejszej liczbie mieszkańców, dlatego wzrośnie jej dostępność i poprawiają się warunki i jakość życia ludności. Pojawia się jednak

¹⁵ Por. *Rocznik Demograficzny 2016*, GUS, Warszawa 2016 s. 28-31.

¹⁶ Por. Franciszek Stokowski, *Perspektywy demograficzne Mazowsza*, „Rocznik Mazowiecki” tom XXVII, Mazowieckie Towarzystwo Naukowe, CeDeWu, Warszawa 2016.

problem środków pieniężnych na utrzymanie infrastruktury w warunkach coraz większego odsetka emerytów i rencistów w ogólnej liczbie mieszkańców Płocka¹⁷, którzy płacą niższe podatki, a wymagają dodatkowych środków na ich funkcjonowanie w społeczeństwie. Ponadto mniejsza liczba mieszkańców wpływa na spadek popytu na usługi (może z wyjątkiem usług służby zdrowia) i prowadzi do likwidacji niektórych firm, a więc i do zubożenia dochodów miasta. Zatem problem jest bardzo złożony, bo do tego dochodzi dynamicznie zmieniające się otoczenie. W takich warunkach trudno jest budować strategię miasta i nim zarządzać.

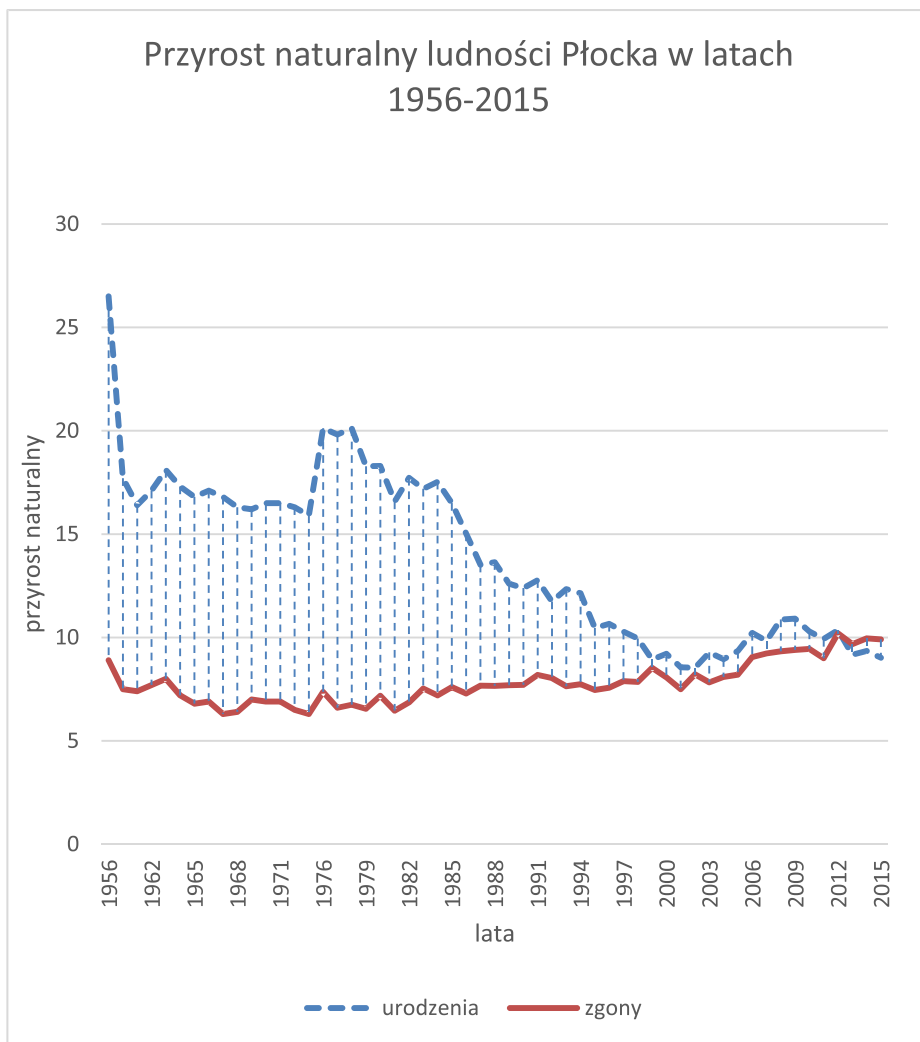
Tabela 11. Znaczenie przyrostu naturalnego i salda migracji w przyroście rzeczywistym ludności Płocka w latach 1999-2015

Lata	W liczbach absolutnych			Ludność na koniec roku	Typ rozwojowy
	Przyrost naturalny	Saldo migracji	Przyrost rzeczywisty		
1999	53	-25	28	125551	A
2000	149	-162	-13	125538	H
2001	138	-56	82	125620	A
2002	40	-152	-112	125508	H
2003	186	-326	-140	125368	H
2004	110	-635	-525	124843	H
2005	147	-557	-410	124433	H
2006	149	-483	-334	124099	H
2007	77	-621	-544	123555	H
2008	195	-499	-304	123251	H
2009	191	-399	-208	123043	H
2010	104	-585	-481	122562	H
2011	115	-488	-373	122189	H
2012	20	-516	-496	121693	H
2013	-63	-550	-613	121080	G
2014	-74	-475	-549	120531	G
2015	-108	-503	-611	119920	G
Razem	1429	-7032	-5603	X	H

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych zawartych w tab. 7. i 8.

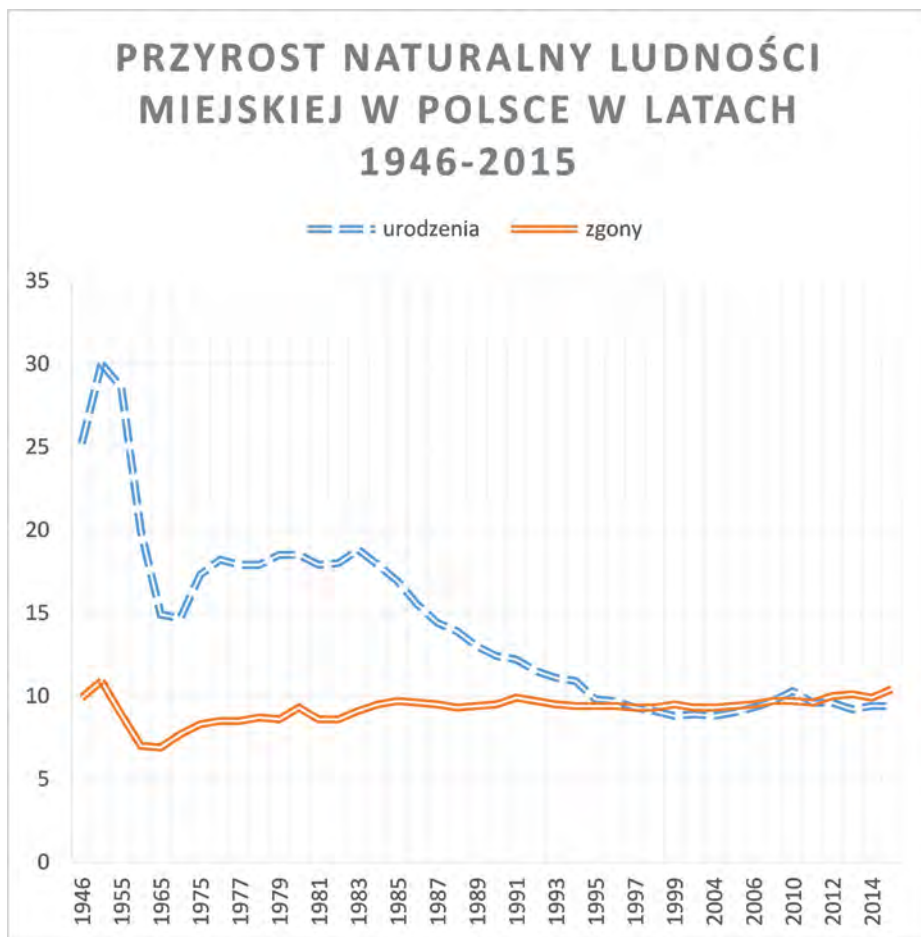
¹⁷ Por. Grażyna Paćko, Witold Rakowski, *Współczesne społeczeństwo Płocka*, „Rocznik Mazowiecki”, tom XX, Mazowieckie Towarzystwo Naukowe, Warszawa 2007.

Wykres 1. Przyrost naturalny ludności Płocka w latach 1956-2015.

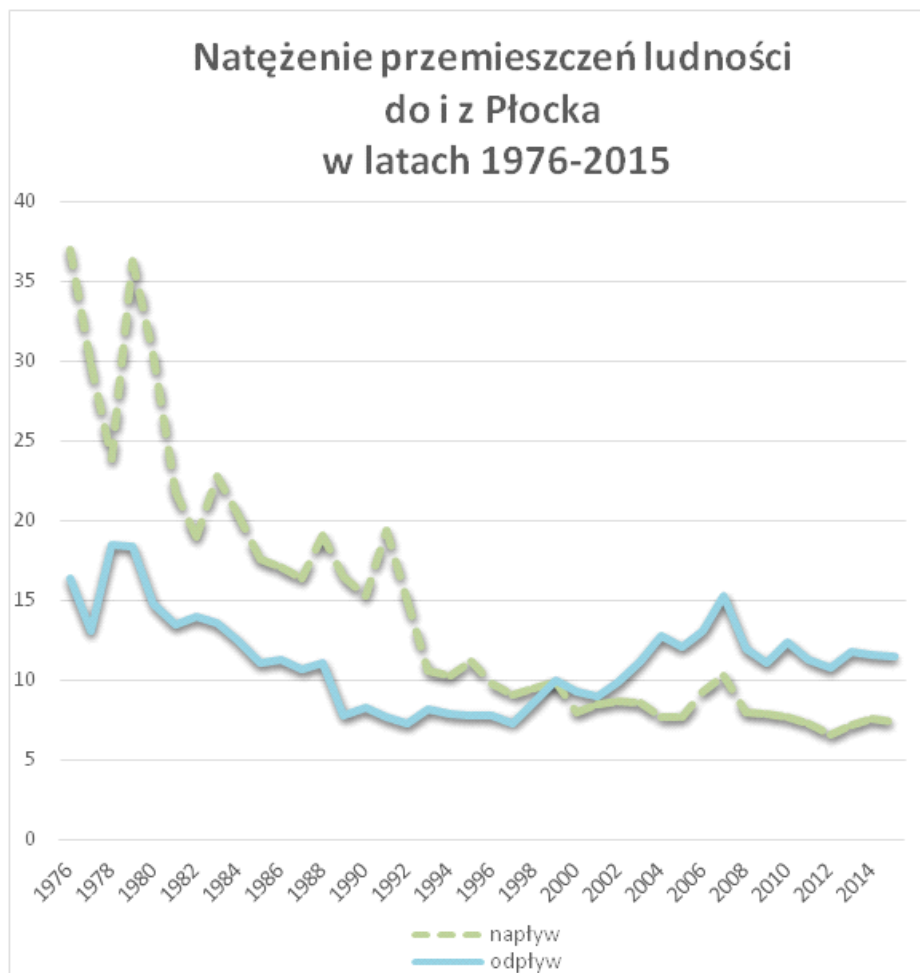
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych zawartych w tab. 2., 3., 5., 7.

Wykres 2. Przyrost naturalny ludności miejskiej w Polsce w latach 1946-2015

Źródło: opracowanie własne na podstawie *Rocznika Demograficznego 2015*

Wykres 3. Natężenie przemieszczeń ludności do i z Płocka w latach 1976-2015

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych zawartych w tab. 4., 6., 8.